

Meseläniň ahlak tarapy

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika

написано kitapcy | 22 января, 2025

Meseläniň ahlak tarapy MESELÄNIŇ AHLAK TARAPY

Adam dünýä inýär. Onuň bigünä gözleri, ilki bilen, durnagöz asmana, özünü gurşap alan gözýetime düşýär. Tebigatyň ajaýyglygyna doly akyň yetirip bilmese-de, ol onuň täsinligini duýýar. Töweregine aňk bolup seredýär. Tuduň ýapraklary, gandymyň ýapraklary, olaryň şahalarynda jürküldeşyän guşlar, al-asmanda ýüzüp barýan Gün, gapynyň öñündäki akly-gyzylly güller, ýaplardan towlanyp barýan akar suwlar – bu zatlaryň hemmesi onuň üçin del hem-de täsin.

Adam dura-bara bu zatlar bilen höwrügýär, tebigatdan lezzet almak tebigy hajata öwrülýär. Gujagynda ýaýnaýan topragymyzy biz ýone ýere «ene toprak» diýip atlandyrmaýarys. Onuň bilen ömrümiziň baglydygy üçin şeýle diýýäris.

Maddy nukdaýnazaradan seretsek, tebigat jemgyýetiň gözli hazynasydyr.

Estetiki nukdaý nazardan seretsek, tebigat halkyň lezzet çeşmesidir. Tebigatyň şu mukaddesligi biziň hemmämiziň oña örän uly perzentlik söýgusi bilen garamagymyzy, eýelik gözü bilen goramagymyzy talap edýär.

Durmuş bir durşuna duranok, tebigat hem özgerýär. Birmahallar biziň ümmülmez Garagumymyzyň şindiki tutup ýatan giňişliginde uç-gyraksyz deňziň ýa-da okeanyň çaykanyp ýatan bolmagynyň ähtimaldygyny alymlar csak edýärler. Mümkün. Emma men çölde doguldym, çagalygymyň mawy baharyny çölde geçirdim. Şonuň üçin-de «Pasly baharlarda seýrana çykan» Şeýdi şahyryň çolüň gözelligini gaýnagly ylham bilen wasp eden setirleri meniň yüregime ýakyn.

Men bedew aty sáp jedip sähra seýle çykan şahyry göz öňüne getirjek bolýan. Parlak baharda ynsan ruhuny täzeleyän gülli gözýetimi göz öňüne getirjek bolýan. Gijeki siňňin ýagan ýagyşdan soň, ir bilen imisala hem-de şahyrana düzlklerden dem alyp gören adam, uzaklardan dogan günüň şöhlesine gök

ýylaklary ýumşak damjalaryň bulduraýşyny synlap, keýigokaralarda püre-pürlenip duran päkize suwa eñek batyran adam çölüň baharyny ömürboýy unudyp bilmez.

Ýene-de çölde geçen çagalygym ýada düşýär. Bütin ömrünü Ýerbent çölünde geçiren bisowat atam pahyryň ömrünüň soňky ýyllary hakydamda. Meniň meýdandan getirip berýän şireli çomuçlarymy, gök çyryşlarymy, kösükdir ýuwa-ýelmiklerimi ol aýratyn bir işdä, üýtgeşik bir lezzet bilen iýerdi welin, daşardan agzyň suwarardy. «Bu Hydyr gören çölde gögerýän ot-çöpün bahasy bolmaz, hemmesi dermandyr», diýip ol aýdardy. Ömründe doktoryň dermanyny datmadyk adam ýüz ýaşdan aňryk geçirip aradan çykdy.

Bular meniň şahsy täsirlerim. Elbetde, dagly dagyň gözelligini, deňiz ýakasynyň adamy deňiz howasyny magtaýar. Howalasy belent daglar, çyrpynyp ýatan derýa-deňizler, sonar sähralar – bularyň hemmesine biz TEBIGAT diýip at berýäris.

Biziň ylmy-tehniki rewolýusiyany amala aşyrýan döwrümüzde tebigat bilen adamyň gatnaşygy öňki asyrlara garanda düýpli suratda üýtgedi. Asla tebigatyň keşbi, peýzažy özgerdi. Garagumuň göwsünde häzirki zaman posýoloklary döredi, mehanizasiýa bilen elektrifikasiýa gumda ýasaýanlaryň durmuş ukladyny täzeledi. Otuzynjy ýyllaryň başında Garagumuň üsti bilen Derwezä geçen maşynyň del yzyny ilkinji gezek görüp, ony äpet aždarhanyň yzydyr diýip çaklan ýerbentli çarwalalaryň ogullary indi motosiklli ulag edinip, mal sürülerini bakýarlar. Gyrymsyrak çerkez-çetili çöketleriň (arman «düýe asaýmaly» ojarly çöketler indi ýyl geçdigice seýrekleyär) ugry bilen telegraf nawlary uzap gidýär. Günorta Garagumuň boz marallary indi kakdan kaka selpäp ýörmän, bol suwly kanalyň güzerinden suw içýärler. Mahlasy, gadymy oazisiň yüzüne industrial keşde çekildi. Bular Sowet häkimiyeti ýyllary içinde Türkmenistan topragynda gazanylan ägirt uly ykdysady, sosial, tekniki progresi alamatlandyrýan görnüşlerdir.

Eýsem tekniki asye tebigy baýlyklara, janly we jansyz tebigata nähili täsir edýär? Muny bir söz bilen düşündirip bolmaz. Bu çylşyrymly meseledir. Aşgabadymyzyň edil ýeňsesinde tolkun atýan köllerde tomus günleri suwa düşüp keýpden çykmagyň

lezzetlidigini, şol kölleriň bsa gudratly tehnikanyň döreden zadydygyny, elbetde, hemmämiz bilyärис. Emma şol bir wagtyň özünde Gäwersiň düzüğinde, Tallymerjeniň tekizliklerinde tez marallaryň motisikletdir ýeňil maşyn bilen awlanylýandygyny-da gizläp bolmaz. Gynansak-da, tebigata ahlaksyzlyk bilen daramagyň faktlary diňe bular bilen çäklenenok. Bu ýagdaý kähalatlarda, tebigata gös-göni hyýanat etmeklige çenli baryp ýetýär. Pöwrize ýolundaky «Altyn çeşmäniň» taňkyrap galmagyny tebigata bilkastlaýyn edilen hyýanatyň hasabyna goşmak bolýar. Şol ýerde gaş düzetjek bolup, göz çykardylar. Dogry, üç-dört gezek suwuna düşeniňde gjilewükden nam-nyşan goýmaýan tebigy çeşmäniň tarypy il arasynda henize-bu güne çenli dilden düşenok. «Edebiyat we sungat» bu barada çykyş edip, zyýanyň ýarysyndan gaýtmagyň henizem bir pilledigini «Altyn çeşmäni» gaýdyp almaga mümkünçiliğiň şuş-su günem bardygyny nygtap-nygtap belläpdi. Juda geň bolsa-da degişli resmi guramalar metbugatyň şol duýduryşyna seslerini çykarmadylar.

Günbataryň käbir alymsumaklary ylmy-tehniki rewolýusiýany şahsyýetiň we ahlagyň garşysyna goýýarlar, ýagny ylmy-tehniki rewolýusiýa şahsyýeti hem-de ahlagy ýoga çykarýar diýip ynandyrjak bolýarlar. Jemgyýetimiziň agzalary bolan biz bu pelsepäni ret edýärис. Akyllı-başlı adam sosial progresi gumanizmiň duşmany hasaplap bilmez. Adamyň aň-düşünjesi, intellektual derejesi-hä artmalymış, onuň tersine, ahlak tarapy ýitmelimişin? Ýok! Beýle bolup bilmez.

Emma jemgyýetde ahlak terbiýesiniň tebigaty goramak meselesinde aýgytlaýy roluňyň bardygyny welin biz asla inkär etmeýärис. Tebigata talaň salmagyň käte-käte ýüze çykýan faktlary gürrüsiz ahlaksyzlygyň miwesidir. Daşary ýurtlaryň birinde ady belli kurortda bolup gelen bir dostum şol kurortyň gapdalynräky milli seýil bagynyň ajaýyplygy barada gözügidijilik bilen gürrüň berdi. Şol bagda sürülenişip ýören täsin towşanlar, owadan guşlar hiç kimden zowal görenok. Yüz dürli gülleriň ysy töwerege ýaýraýar, bagyň tertibi hem-de arassalygy haýran galdyrýar. Aşgabatda-da goýry saýaly seýil baglary bar. Meselem, WLKSM-iň XX ýylliygy adyndaky medeni-seýil we dynç alyş bagy (házırkı «Aşgabat» seýilgähi – 1-nji

park -t.b.). Yhlas edilse, bu bagy paýtagtyň zähmetkeşleriniň we myhmanlarynyň göwnüni göterýän, şähdini açýan, lezzet bilen dem-dynç alynýan ýere öwrüp bolardy. Emma yssy tomus günleri bagyň günorta derwezesinden girseň, ilki bilen, ýere düşelen gazete ýa-da üçleşip oturan adamlara gözün düşýär. Kirow adyndaky seýil bagyň (hazırkı Magtymguly shaýolynyň ugrundaky «Baýram han» seýilgähi -t.b.) ýagdaýy bolsa mundanam erbet. Şeýle görnüşiň golaýynda erkana gezip ýörseň towşanlary-ha däl, eýsem ýaýnap ýören bala-çagalary-da göz öňüne getirmek kyn.

Zähmetkeşleriň köpcülikleýin dem-dynç alýan ýerleru barada gürrüň gozgalanda, Pöwrizäni agzamazlyk mümkün däl. Yssy ülkämiziň şu arassa howaly salkyn künjegi tebigatyň baha kesip bolmajak gözelligini özünde jemläpdir. «Ýüpegi saklamasaň, ýün bolar» diýlişi ýaly, her bir gözellik, şol sanda tebigy gözellik hem özünüň aýawly goralmagyna mätäçdir. Mähnet çynarlara beslenen, köp sanly daçaly pioner lagerleri bu sapaly jülgäniň çar tarapyny baýyrlar hem-de dag gerişleri tutup otyr. Şol baýyrlara, dagkara çykyp dem almagyň lezzeti aýry. Emma olara çykmagyň hyllallasy bar. Dogry, haçan-da bolsa birmahallar jülgäniň sag tarapyndaky Bürgütli baýra çykmak üçin öwrümlı basgançaklar edilipdir. Bürgütli baýra çykylýan ýoda-da, baýryň depesi-de çüýşe döküklerinden, hapa-hupadan doly. Pöwrizäniň günorta burçunda ýerleşýän daçalardan çep tarapdaky baýyrlara çykmak has-da görgi. Şol baýyrlaryň eteginde goýun-geçi, doñuz, towuk saklaýan ýataklar bar, şol ýataklardan ýakymsyz ys-kok burnuňa haplap urýar.

Bizi gurşap alan tebigat gözellikden doly, şol gözellik adamlaryň ruhy baýlygyny artdyrmaga hyzmat edýär. Ýer astyndan gülüp çykýan enaýy güle guwanç bilen garamaýan adamy göz öňüne getirmek kyn. Adam hemmeden ozal öz dem alýan topragynyň howasynyň pækizeligi üçin görüşmelidir, şol howanyň gadyryny bilmelidir. Köp ilateý, biçak kän awtomaşynly Tokioda dem alara howanyň ýetmeyänligi zerarly, kapitalistler ol ýerde howany banka salyp satýarmışlar.

Tebigat owadan. Adam şol tebigatyň içine ýasaýar. Akar suwlar, elwan güller, sapaly jülgeler, gök öwüsýän baglar, giň

sähralar – bular dünýä inip, göz açaly bări ynsan gözüne şeýle bir yssy. Biziň bu gözel tebigatdan örkümizi üzüp gitjek ýerimiz ýok.

Adam dünýä inýär. Ene hüwdüsi bilen birlikde penjiräniň daş yüzünde jürküldeşyän guşlar, ygşyldaşyän gök ýapraklar hem oña täsin aýdym ýaly bolup eşidilýär. Ýöremäge ýaranda şol çagajyk daşaryk çykýar we gapynyň öñündäki ýapdan şaglap akýan suwa elini batyrýar. Onsoň depesindäki durnagöz asmana, öz endamyny hem-de tutuş ene topragy gyzdyryń Güne seredýär. Täsin tebigata bolan mukaddes perzentlik söýgusi, ähtimal, hut şol pursatlarda adamyň kalbyna ornaşýandyr. Goý, ene topraga bolan şol mukaddes söýgi ömürboýy hemra bolsun!

Berdinazar HUDAÝNAZAROW. Publisistika